

VOORWOORD

Het is een bijzondere wereld waar, mogelijk juist door het lange verleden van het vak, vrouwen maar mondjesmaat toegelaten worden in de hogere lagen van de kaste die De Heilige Maatschap heet. Wanneer je kijkt naar de maatschappen van met name de grotere, vaak Angelsaksische, advocaten- en notariskantoren zijn de vrouwen in een schandalige minderheid. De internationale kantoren moeten vaak genoeg hun best doen om één vrouw de positie van partner te gunnen.

Op de grote kantoren beginnen jaarlijks tientallen nieuwe jonge advocaten van wie veelal meer dan de helft vrouw is. Een groot deel van hen wordt medewerker, maar daarna gaat het hard. Hun aantal neemt in de hogere echelons rap af en aan het einde van de rit zie je slechts een enkeling terug in De Heilige Maatschap.

Het is niet gemakkelijk voor de vrouwen binnen deze mini-maatschappijen. Ze moeten intellectueel goed genoeg zijn, ze moeten sterk in hun schoenen staan, hun meerdere man respecteren maar ook meedoen met de mannen. Ze moeten zich niet te kwetsbaar opstellen en tegen een harde (vrouwonvriendelijke) grap kunnen en die terugkaatsten als het even kan. Daarbij moeten ze ook op enig moment met hun vuist op tafel slaan om hogerop te komen. Maar kijk uit dat je niet te hard slaat, want

dan sla je de mannen die jou moeten instemmen knock-out en vervolgens is het einde oefening. Ook mannen hebben natuurlijk te kampen met dit ingewikkelde en politiek gevoelige proces. Ook zij moeten een balans vinden en de juiste 'vrienden' maken, maar feit is dat mannen het veel vaker redden dan vrouwen.

De balans die je als vrouw moet vinden is een lastige en daarbij kom je veel hindernissen tegen die de heren veelal opwerpen. De manier waarop mannen tegen vrouwen aankijken is door de machocultuur hier en daar wat laatdunkend, naar mijn mening. De opmerkingen en blikken die je als vrouw ontvangt moet je kunnen relativiseren en van tijd tot tijd naast je neer kunnen leggen. Als je kunt zou je er je voordeel mee moeten doen, maar ook daar moet je mee uitkijken. Voor je het weet gebruik je je looks of zwaardere tools om hogerop te komen en dat is ook niet de juiste weg.

En als je dan alles op de rit hebt en de balans denkt te hebben gevonden, heb je nog het monster dat Zwangerschap heet en dat kan echt alles in één klap verpesten. Al je inspanning en harde werken, al het incasseren van opmerkingen en grappen. Het respect dat je hebt opgebouwd, kan dan zomaar in één keer wegebben. Misschien vinden mannen het ook wel lastig om met een zwangere vrouw om te gaan of voelt het niet goed om een zwangere vrouw of, in een later stadium, een werkende moeder in het team te hebben. Dat is de vriendelijke en positieve kant van het verhaal. De andere kant is dat mannen het maar lastig vinden om een moeder in dienst te hebben. Een vrouw die er op gezette tijden voor haar kinderen wil en moet zijn en die naar hun idee niet volledig inzetbaar zal zijn. Natuurlijk is dat niet zo, moeders zijn net zo goed inzetbaar als vrouwen zonder kinderen. Uit onderzoek blijkt dat moeders efficiënter (móéten) zijn en daarom veel meer werk verzetten in minder tijd, maar ik vrees dat het (nog) niet mag baten.

Ik heb veel nagedacht over het hoe en waarom van het feit dat in de advocatuur zeer weinig vrouwen de eindstreep lijken te halen.

Inmiddels heb ik daar drie gedachten over:

1. *Het gaat nooit anders worden en dat komt door de mannen*

De advocatuur heeft, zoals gezegd, een sterk traditionele cultuur. Advocaten zijn vaak allemaal uit hetzelfde hout gesneden. Ze hebben een enigszins gelijke afkomst, dezelfde opleiding, zijn vaak lid geweest van dezelfde verenigingen, beoefenen dezelfde sport en zien er ook eigenlijk allemaal een beetje hetzelfde uit (per generatie natuurlijk, goddank!). Wanneer er nieuwe advocaten bij komen worden vaak dezelfde types geselecteerd en dat is misschien wel logisch. Zo is de mens nu eenmaal. Je bent en werkt graag samen met mensen die een beetje hetzelfde zijn als jij. Dat is gemakkelijk(er) en dat vinden we fijn. Waar het gaat om een mannenwereld is het dus lastiger voor een vrouw om er tussen te komen. Zoals een Britse collega ooit tegen mij zei: 'Men just pick men!'

Daarbij komt dat advocaten, notarissen en fiscalisten voornamelijk worden beoordeeld en geselecteerd op hardskills (ofwel mensskills). Het gaat om leiderschapskwaliteiten en onderhandelingsvaardigheden. De softskills, een onderdeel waar voornamelijk vrouwen goed op scoren, komen niet of nauwelijks aan bod.

2. *Het gaat nooit anders worden en dat komt door de vrouwen*

Dat mannen anders zijn dan vrouwen is oud nieuws of wellicht helemaal geen nieuws. De irritante onzekerheid van vrouwen en het ontbreken van het vermogen om luid en duidelijk voor zich-

zelf op te komen maken dat veel vrouwen in een hoekje blijven zitten en niemand hen hoort. Vrouwen hebben niet die schaamteloosheid die mannen in combinatie met bluf naar de top brengt. Mannen staan anders in hun werk en kijken anders aan tegen het maken van carrière. Een medewerker meedogenloos ontslaan en deze persoon, die vervolgens bij een potentiële cliënt is gaan werken, doodleuk uitnodigen voor een lunch met als doel acquisitie, is iets wat een vrouw nooit in haar hoofd zal halen. Het is om je dood te schamen, maar mannen doen het. Ze vangen tien keer bot, gaan stug door en de elfde keer lukt het ze en krijgen ze nog zaken ook. Zo zijn mannen – en zo zijn vrouwen niet.

Over de anatomie van het verhaal moeten we het eigenlijk helemaal niet hebben – daar kan niemand wat aan doen – maar voor de volledigheid meld ik het toch maar even: vrouwen krijgen hier op aarde de kinderen; niet de mannen. Dat betekent dat vrouwen er even niet zijn. Het is, ouderschapsverlof buiten beschouwing gelaten, slechts vier maanden, maar in die periode kunnen mannen net wel die ene belangrijke stap maken; ze gaan in ieder geval gewoon door met de sprint naar het partnerschap terwijl vrouwen stilstaan. Het krijgen van kinderen gebeurt meestal in de fase dat vrouwen al aardig senior zijn en de tijd dus rijp is voor een volgende stap of een carrièrebepalende actie. Het inhalen van juist deze periode blijkt moeilijk te zijn.

3. Het komt wel goed, maar het is een kwestie van tijd

Het is nog maar III jaar geleden dat de eerste vrouwelijk advocaat in Nederland werd beëdigd (destijds de tweede in Europa). In 1947 hadden we voor het eerst een vrouwelijke notaris en in 2005 was daar de eerste vrouwelijke deken. De vrouwen zijn goed bezig; anno 2015 komen ze in ieder geval met gemak binnen bij de advocatenkantoren en met veel tegelijk ook. Ze krijgen ook met

steeds grotere regelmaat een positie die net onder die van partner staat. Nu moeten ze nog blijven en doorstoten naar het partnerschap. Het gaat de goede kant op, maar het duurt lang. Het zal tijd kosten om (i) de mindset van de heren te veranderen en (ii) de vrouwen zover te krijgen dat ze het (blijven) proberen. Als ze dat willen tenminste.

En dan nog een laatste obstakel: De Maatschappij. Vrouwen die eenmaal kinderen hebben en gewoon vijf dagen blijven werken, voldoen niet aan de verwachtingen van hun omgeving. Immers, ze zijn moeder en dan moeten ze er voor de kinderen zijn (vaders blijkbaar niet, denk ik dan). Parttime werken, vier of drie dagen per week, alla, maar fulltime? En toch is dat iets heel Nederlands. In veel andere landen (van Engeland, met name in Londen, tot Indonesië) is het normaal dat vrouwen met kinderen fulltime werken. Daar worden geen vragen gesteld en is er niemand die je veroordeelt. Maar ook dat zal een kwestie van tijd zijn, en ik hoop het maar, want het laatste wat we moeten doen is vrouwen met ambitie of vrouwen die het heel leuk en fijn vinden om te werken, een schuldgevoel aanpraten. Op die manier komen we er nooit.

Het bereiken van de top is voor iedereen lastig, zowel voor mannen als voor vrouwen, maar als iedereen een gelijke kans krijgt is er niets aan de hand. Er zijn net zoveel getalenteerde mannen als vrouwen en het gebruiken van de talenten van beide seksen leidt tot het beste resultaat.

Amsterdam, 2015

HET BEGIN

Als kind was ik al een harde en serieuze werker. Mijn moeder zei altijd: Van hard werken is nog nooit iemand doodgegaan! Niks mis met een calvinistische opvoeding. Ik neem echter aan dat ze daarbij altijd in ogenschouw heeft genomen dat de omstandigheden waaronder gewerkt wordt acceptabel zijn, anders stoot ze met deze opmerking volledig onbedoeld de nabestaanden van de mensen die aan de Birma-spoorlijn hebben gewerkt voor het hoofd. Ik was dus een serieuze leerling en wilde het graag goed doen. Mijn beide ouders moesten soms tegen mij zeggen dat het voor die dag wel genoeg was geweest en dat ik ook wel even iets leuks mocht gaan doen. Ik weet niet of ze zich altijd realiseerden dat ik het zonder het harde werken niet zou redden. Ik had een bètapakket omdat ik geneeskunde wilde studeren. De overheid promootte in die tijd het kiezen van een bètapakket met de pakkende slogan: Een slimme meid is op haar toekomst voorbereid! Ik ging er dus voor maar ik kon er helemaal niets van. Dat wist ik van tevoren, maar de wil was zo sterk aanwezig en daarom wilde ik het per se proberen. Wiskunde en natuurkunde gingen nog wel, maar scheikunde? Ik kon mij er gewoon niets bij voorstellen. Al dat gemix met stofjes en dan ook nog een formule loslaten op het resultaat. En wat zei de uitkomst van die formule dan eigenlijk? Ik heb echt mijn best gedaan, maar enthousiast

ben ik er nooit van geworden. Afgezien van de vijf voor scheikunde heb ik het vwo toch met redelijk goede cijfers gehaald. Vooral de scores voor economie en Engels waren heel acceptabel. Helaas werd ik drie achtereenvolgende jaren uitgeloot voor de studie geneeskunde. Achteraf denk ik dat het maar goed was ook. Het was nooit wat geworden. Als ik nu een operatie op tv zie kijk ik altijd even weg als er gesneden of gezaagd wordt. Wat heeft me in hemelsnaam bezielde toen ik me aanmeldde voor die medische slagersvakschool?

Nu is het zo dat de gemiddelde rechtenstudent niet goed wist wat hij wilde studeren en daarom maar voor rechten koos. Daar kun je tenslotte altijd wat mee. Voor mij gold dat niet. Ik heb bewust (als goed alternatief voor geneeskunde) voor rechten gekozen. Het leek me ongelooflijk handig om precies te weten wat je rechten zijn en bovendien vond ik het vak van advocaat of notaris wel indrukwekkend. In 1995 begon ik vol enthousiasme aan deze studie, net als duizend (!) andere jonge vrouwen en mannen, en ik merkte al snel dat ik hier veel beter in was dan in bètavakken. Ik haalde in één keer mijn propedeuse en kreeg de smaak helemaal te pakken. Ik moest er nog wel voor werken, maar niet meer zo hard als op het vwo. Met de richting notarieel recht maakte ik het mijzelf alsnog niet al te eenvoudig want met die studie waren alle belastingvakken verplicht. De meeste rechtenstudenten lieten die vakken als het even kon juist voor wat het was. Ik dook daarentegen de belastingwetten in. Daarmee schudde ik een groot deel van mijn eventueel toekomstige concurrenten op de arbeidsmarkt af en dat was fijn. De richting notarieel recht telde dat jaar hooguit tachtig studenten, ongeveer evenveel mannen als vrouwen.

Ik genoot van het studentenleven en na iets meer dan vier jaar werd mij mijn bul uitgereikt. Mijn ouders trots op de eerste rij van het Academieggebouw. Daarmee was het studeren nog niet

afgelopen. Voor de advocaten en notarissen is er nog de beroepsopleiding, maar ook daarna blijf je eigenlijk altijd aan de studie. De wet verandert en vernieuwt en je moet het allemaal bijhouden. Het echte werk zou nu pas beginnen.

Al snel wist ik een goede baan te bemachtigen op de sectie ondernemingsrecht van een groot advocatenkantoor met ook notarissen en fiscalisten. Het werkende leven als beginnend advocaat of notaris was voor mij een grote verrassing. Een positieve verrassing welteverstaan. Het was dynamisch, je leerde elke dag ontzettend veel maar er was vooral ook veel lol te beleven met de andere jonge advocaten en notarissen. Het was een heel mooie tijd en ik stortte mij in dit nieuwe werkende leven. Er werd hard gewerkt, maar er was altijd tijd voor een grap. Als een collega zijn beoordelingsgesprek had, pakten wij ondertussen de dozen op zijn kamer in. Wanneer er iemand beëdigd moest worden, zorgde de rest ervoor dat er op de postkamer een fax van de rechtbank binnenkwam waarin stond dat de beëdiging niet door kon gaan omdat er nog een parkeerboete uitstond. Met als gevolg dat de betreffende persoon direct op weg wilde gaan om de boete te gaan betalen op het politiebureau. En dat lieten we natuurlijk gewoon gebeuren! Op vrijdagavond werd massaal het weekend gevierd in de stad en vaak werd het laat. Op maandagochtend startte de urenfabriek weer en werd er hard gewerkt. Het was voor mij de ideale werkomgeving: werken en dus ervaring opdoen, leren en dus groeien en plezier maken... Kortom, een goed leven.

In die tijd had ik er geen enkel vermoeden van dat vrouwen mogelijk anders dan wel minder werden behandeld, of minder snel de kans kregen promotie te maken. Misschien was dat toen ook wel niet zo. Maar mogelijk zat ik nog in een te lage kaste om daar iets van te merken. Voor mijn gevoel had ik net zoveel mogelijkheden en kansen als mijn mannelijke collega's. We waren

met ongeveer een gelijk aantal mannen als vrouwen binnen mijn kaste en allemaal hadden we het druk en allemaal hadden we mooie, leuke zaken. Oké, de mannen waren iets uitgesprokener en vonden het nodig om tijdens de wekelijkse inhoudelijke bijeenkomsten college te geven aan de rest. De vrouwen hielden zich wat gedeisd, maar deden wel actief mee in de discussie die ontstond na een dergelijke oratie. Niet zelden hadden ze het gelijk aan hun zijde maar dat werd niet breed uitgemeten. Hooguit wisselden de vrouwen wat blikken met elkaar uit die zeiden: doe niet zo moeilijk, we hebben je de oplossing nu gegeven. Theo genoot hier zichtbaar van en vaak genoeg zette hij de betreffende hoogleraar bij gelegenheid nog even op zijn plaats, uiteraard zonder afbreuk te doen aan het enthousiasme over het juridische, want daarvoor zaten we tenslotte bij elkaar.

Theo was de notaris voor wie ik in die begintijd werkte. Hij was een wat oudere maar zeer sympathieke man, al weet ik niet helemaal zeker of hij altijd even vriendelijk was tegen iedereen. In ieder geval, Theo was de rust zelve en fungeerde als rots in de branding voor alle advocaten en notarissen die er op kantoor werkten. Hij stond letterlijk dag en nacht klaar voor een advies of om gewoon even mee te denken. De pater familias van kantoor. Theo had mij aangenomen en dat zal niet in de laatste plaats zijn geweest vanwege de klik die voelbaar was tijdens het sollicitatiegesprek. We lagen elkaar wel en zaten vaak aan het begin of het einde van de dag aan de lange bespreektafel op zijn kamer na te praten over van alles en nog wat. Theo vertelde me over zijn studententijd en de grappen die hij destijds had uitgehaald. Het ging soms best ver, maar als hij de anekdotes aan mij vertelde genoot hij zichtbaar. Hij beleefde het allemaal weer opnieuw en ik vond het mooi om te horen. Ik vroeg me weleens af of hij überhaupt wel aan studeren toegekomen was. De studie was in ieder geval overduidelijk van ondergeschikt belang. Ik had grote be-

wondering voor hem en ik hing aan zijn lippen. We praatten ook over juridische zaken en hij liet mij dan inzien hoe je als notaris tegen bepaalde elementen in een zaak aan moest kijken. ‘Voelsprietten moet je ontwikkelen, Sophie,’ zei hij geregeld. ‘Soms voelen dingen niet goed en naar dat gevoel moet je altijd luisteren.’ Op een dag toen we weer aan die tafel zaten te praten zei hij me dat hij vond dat ik mijn werk goed deed. Ik werkte hard, ik werkte goed samen en ontwikkelde voelsprietten. Alle complimenten, maar het werk moest wel werk blijven. Ik moest beter leren te relativeren, vond hij. Ik wist dat hij gelijk had, maar ik wilde het zo graag goed doen dat ik volledig in paniek raakte als er iets mis dreigde te gaan. Dat moest anders. Dat was ik met hem eens.

Ik merkte gelukkig dat relativeren beter en gemakkelijker gaat naarmate je ouder wordt. Gelukkig maar, want de druk wordt van alle kanten steeds hoger opgevoerd. Als je daar niet mee om kunt gaan ben je verloren. Alleen relativeringsvermogen kan je redden op de grote advocatenkantoren. Ik ben blij dat hij mij dit advies gaf, maar vanzelf ging het niet. Leren relativeren zou wellicht mijn grootste overwinning worden.